

В. Г. Бялковська,

Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України

ПРО ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В СІМ'Ї

АНОТАЦІЯ. У статті розглядаються умови реалізації сім'ями в Україні своїх функцій формування людського капіталу. Аналізуються проблеми щодо інвестування в людський капітал на рівні сім'ї, розглядається вплив соціально-економічних характеристик батьків на формування якісних характеристик молодих поколінь, обґрунтовується необхідність координації зусиль сім'ї та дитячих дошкільних закладів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Людський капітал, сім'я, функції сім'ї, інвестиції у людський капітал.

Сучасне суспільство, яке рухається до економіки знань, робить ставку на інноваційні чинники економічного розвитку, особливо зацікавлене у формуванні й належній реалізації людського капіталу. Людський капітал традиційно розуміють як утілений у людині запас здібностей, знань, навичок і мотивацій. Його формування, подібно до накопичення фізичного чи фінансового капіталу, вимагає відволікання засобів від поточного споживання заради отримання додаткових доходів у майбутньому. Формування індивідуального людського капіталу починається з народження людини і триває протягом усього її життя. Людський капітал, у широкому розумінні, формується за допомогою інвестицій у людину у вигляді витрат на освіту та підготовку людських ресурсів у сім'ї, в межах освітнього інституту, на виробництві, витрат на охорону здоров'я, міграцію тощо.

Засновник концепції людського капіталу Г. Беккер у своїй праці «Трактат про сім'ю» пише, що рішення мати дітей аналогічне іншим інвестиційним рішенням, які приймають раціональні агенти [1]. На його думку, діти — це «блага тривалого користування», для батьків дитина — це певне джерело задоволення їх потреб. При цьому Беккер вважав, що сім'ї поводяться у питаннях народження та виховання дітей як раціональні інвестори. Так, зниження народжуваності у розвинутих країнах у 1970—1980-х роках він пояснив як результат вибору сім'ї між кількістю і якістю дітей, а саме — станом їх здоров'я, вихованістю, освітнім рівнем. Отже, навіть мінімальне подорожчання утримання та виховання дітей, підвищення цін на медичні та освітні послуги зумовлює скорочення народжуваності. Але й економічне

зростання, збільшуючи норми віддачі освіти і стимулюючи цим попит на якість дітей, зменшує попит на їхню кількість [2, с. 84]. Водночас, наприклад, Х. Бовен наголошує на тих витратах на створення людського капіталу, які здебільшого пов'язані з його фізичним відтворенням. Так чи інакше, усі складові людського капіталу формуються та нарощуються за рахунок інвестицій, які сім'я вкладає в дитину, сподіваючись, що ці витрати буде компенсовано, і вони принесуть економічні та моральні зиски людині в майбутньому.

З-поміж вітчизняних дослідників питання відтворення людського капіталу розглядали у своїх працях С. Бандур, Д. Богиня, О. Грішнова, М. Долішній, Л. Семів та ін. При цьому найменш розробленою, на наш погляд, лишається проблематика формування людського капіталу на рівні сім'ї.

Сім'я є первинним інститутом, що забезпечує відтворення людського капіталу, адже накопичення фізичних, психофізіологічних, інтелектуальних здібностей людини в сім'ї є фундаментом для подальшого їх розвитку та постійного вдосконалення. Сім'я має забезпечувати розвиток особистості в єдності всіх її аспектів — фізичного, інтелектуального, морального, духовного та закладати основу для діяльності усіх інших інститутів, які формують людину. Перший життєвий цикл формування індивідуального людського капіталу включає початкові шість-сім років життя дитини. При цьому, наприклад, японські дослідники дотримуються думки, що великі резерви подальшого прискорення розвитку економіки та суспільства полягають саме в реалізації індивідуальності кожної дитини ще з дошкільного віку.

Саме сім'я виконує таку важливу функцію, як передача установок, норм, ідеалів, цінностей од покоління до покоління. Так, рівень освіти батьків тісно пов'язаний зі станом здоров'я їхніх дітей та їхніми подальшими успіхами в навчанні, оскільки вищий рівень освіти визначає відповідальніше ставлення до здоров'я дітей та й власного здоров'я. Освіченіші батьки грамотніше ставляться до виховання дитини, формування в неї ціннісних орієнтацій, а також краще усвідомлюють необхідність вкладень (часу, коштів) в освіту, зміцнення здоров'я та всебічний розвиток дитини з «прицілом» на її майбутнє.

У сім'ї дитина здобуває вихідні орієнтири на майбутнє трудове життя. Засвоєння норм, прийнятих у суспільстві, і насамперед ставлення до праці, відбувається саме в сім'ї. Там таки закладаються основи особистості, яка усвідомлює свою приналежність до певної національної соціально-економічної групи, страти, кла-

су. Багаж знань і трудових навичок, якими людина надалі послуговується в дорослому житті, а також її економічно значущі чесноти (цілеспрямованість, працелюбство, досяжні установки тощо) безпосередньо залежать од досвіду, отриманого у дитинстві, активності батьків у питаннях залучення дитини до праці, підвищення освітнього рівня, фізичного й інтелектуального розвитку.

В Україні на сьогодні діє низка чинників як об'єктивного, так і суб'єктивного плану, які перешкоджають належній реалізації сім'єю своєї функції первинної ланки відтворення людського капіталу. Серед них — малозабезпеченість родин із дітьми (особливо кількома), низька доступність якісних форм суспільного догляду дітей і їх освіти, а також і специфічні риси вітчизняного менталітету, що зумовлюють неготовність багатьох соціальних верств (сімей) до інвестицій у людський капітал (власний та своїх нащадків) за рахунок зменшення поточного споживання з надією на прибутковість таких вкладень у майбутньому.

Зрештою, на сьогодні середнє домогосподарство в Україні витрачає у цілому на освіту лише 1,4 % грошових витрат (11,4 грн на місяць) з помітною міжпоселенською диференціацією: у великих містах — 1,8 % грошових витрат (16,5 грн), у малих містах — 1,3 % (9,3 грн), у селах — 1,0 % грошових витрат (6,3 грн) [3, с. 59—61]. При цьому обсяг указаних витрат змінюється обернено пропорційно кількості дітей у сім'ї, що свідчить про особливо проблемну ситуацію з формуванням людського капіталу дітей уже із середньодітних і, тим більше, багатодітних сімей, у яких практично цілий сукупний дохід домогосподарства йде на задоволення першочергових потреб, насамперед — на харчування.

На формування людського капіталу на рівні первинного осередку відтворення населення — сім'ї — помітно впливають і такі чинники, як зміна форм організації сімейного життя, ступінь стабільності шлюбу, внутрішньородинні та міжпоколінні відносини тощо. Так, кризова соціально-економічна ситуація в Україні у 1990-ті роки призвела до розпаду багатьох сімей, погіршення взаємовідносин у родинах, зниження рівня виховання та дезорієнтації молоді в майбутньому. Падіння рівня життя населення та пов'язане із цим збільшення навантаження на батьків і матерів, особливо в неповних та неблагополучних сім'ях, призвело до зниження рівня освіти й погіршення здоров'я.

Відтак, що благополучніша сім'я, то більше батьки готові йти на жертви, пов'язані з наروшенням людського капіталу, й навпаки. Нині дедалі частіше молоде подружжя заздалегідь планує кількість

дітей, щоб забезпечити їх належне виховання та якісну освіту. Для формування та розвитку людського капіталу дошкільна освіта має стати невід'ємною частиною загальної обов'язкової освіти. Розробка мінімальних стандартних вимог до дошкільного виховання й освіти допомогла б дитині в подальшому розвитку її здібностей. Творчо підходячи до виховання кожної дитини, можна досягти поліпшення національного людського капіталу. Дошкільна освіта має стати сферою лише державного фінансування.

Література

1. Дятлов С. А. Основы теории человеческого капитала. — СПб.: СПбУЭФ, 1994. — 160 с.
2. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2001. — 254 с.
3. Витрати і ресурси домогосподарств в Україні у 2004 році / Статистичний збірник. — К.: Держкомстат України, 2005. — 456 с.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2007

УДК 331

В. В. Важинская, аспирант,
Донецкий национальный университет

ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ НЕПРЕРЫВНОГО ОБУЧЕНИЯ КАДРОВ НА ПРЕДПРИЯТИИ

АНОТАЦІЯ. В статті обоснована значимість і необхідність неперервного образования, определены недостатки действующей системы профессионального обучения кадров, предложены основные принципы, необходимые для разработки системы подготовки кадров на предприятии, отвечающей современным условиям.

У статті обґрунтована значущість і необхідність безперервної освіти, визначені недоліки чинної системи професійного навчання кадрів, запропоновані основні принципи, необхідні для розробки системи підготовки кадрів на підприємстві, що відповідає сучасним умовам.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА. Непрерывное образование, профессиональное обучение, конкурентоспособность рабочей силы, кадровый потенциал предприятия, система подготовки кадров.

В современных условиях профессиональный успех любого предприятия тесно связан с постоянным обновлением, накоплением, совершенствованием знаний и умений его работников. Как